

Zofia Medwecka

Katedra Konserwacji Malowideł Sztalugowych i Rzeźby Drewnianej Polichromowanej

---

Ochrona Zabytków 43/4 (171), 195-204

1990

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Dzięki takiemu podziałowi zadań Archiwum Katedry ma w swoich zbiorach nie tylko dokumentacje konserwatorskie prac studenckich i dyplomowych, ale też dokumentacje różnego typu obiektów krakowskich wykonane w wyżej opisanym trybie. Jest to ważne i często wykorzystywane źródło informacji o stanie i dawnym wyglądzie wielu obiektów.

Zadania Katedry Konserwacji Malowideł Ściennej i Rzeźby Architektonicznej są ściśle związane z problematyką malowideł ściennych i rzeźby kamiennej. Wy-

nikają one ze specyfiki uczelni i Wydziału, zainteresowań i doświadczeń pracowników oraz możliwości technicznych i materiałowych. Działalność Katedry w latach 1951-1990 w dużej mierze przyczyniła się do ukształtowania kierunków i specjalności konserwacji polskiej.

*prof. dr Władysław Zalewski
Wydział Konserwacji Dzieł Sztuki
ASP w Krakowie*

THE INSTITUTE OF CONSERVATION OF WALL PAINTINGS AND ARCHITECTONIC SCULPTURE (1966-1990)

Thanks to the initiative of Prof. Józef Edward Dutkiewicz, PhD, in 1951 an Institute was established at the Department of Conservation of Works of Art at the Academy of Fine Arts in Cracow. The task of this school was instruction in the field of conservation of wall paintings in situ, as well as problems of their transfer. On the basis of these traditions, all basic lines of activity are continued until today.

The Institute's organizational form today and the work carried out in it are a reflection of the goals that were taken up in the 1950's and 1960's.

The Institute consists of seven organizational units conducting didactic, documentation and scientific work in their specializations. They are the following: the Laboratory of Wall Paintings conducting classes with students of the first years on imitation paintings in the laboratory, and in the summer season working on original paintings in churches and other historical buildings.

Usually, this work is carried out in the Lower Silesia and in the Jelenia Góra and Legnica voivodeships. After the last year of studies, before beginning work on the thesis leading to a degree, there are practical studies on paintings in Northern Italy in the provinces of Brescia and Mantua.

The second laboratory deals exclusively with the problems of transferring wall paintings. Thanks to its measures, many paintings have been saved, otherwise doomed to total destruction.

Also, several solutions have been drawn up in the field of forming substitute bases and the ability to maintain the original surface and irregularities of the painting that has been taken down.

In 1971 the Laboratory for the Conservation of Stone and Rock Sculpture was created, dealing with conservation of small forms of architectonic sculpture, such as the Romanesque and Gothic portals in churches of the Lower Silesia.

The Laboratory of Inventory of Wall Paintings and Architectonic Sculpture is a laboratory where various forms of documentation are carried out through all the years of study at the department. This consists of measuring-drawing documentation, colour documentation and documentation obtained by photogrammetric methods. It concerns the inventory of structures according to their state of preservation and registration of executed conservation measures.

As part of student tasks, permanent inventories are undertaken in this laboratory, concerning discovered structures in the process of restoration of the old town in Cracow.

The Archives functioning within the institute are a unit gathering in its collections much documentation on inventory and conservation work taking place at the Department and concerning paintings and sculpture originating from southern Poland. This is an important and frequently utilized source of information on the state and past appearance of many Polish art structures.

ZOFIA MEDWECKA

KATEDRA KONSERWACJI MALOWIDEŁ SZTALUGOWYCH I RZEŻBY DREWNIANEJ POLICHROMOWANEJ

Załącznikiem Katedry Konserwacji Malowideł Sztalugowych i Rzeźby Drewnianej Polichromowanej była pracownia konserwacji powstała w roku 1948 jako jedna z dyscyplin Studium Konserwacji Zabytków Wyższej Szkoły Sztuk Plastycznych w Krakowie. Prowadził ją prof. Marian Słonecki, który po połączeniu WSSP z Akademią Sztuk Pięknych w 1950 r. i utworzeniu Katedry na powstałym wówczas Wydziale Konserwacji Dzieł Sztuki Akademii Sztuk Plastycznych został również jej kierownikiem. Profesor Słonecki kierował Katedrą aż do odejścia na emeryturę w 1961 r.

W latach 1962-1965 obowiązki kierownika pełnił prof. Józef E. Dutkiewicz, a od 1966 r. do chwili obecnej prof.

Zofia Medwecka. Struktura Katedry ulegała wielokrotnym przekształceniom, aby z czasem stać się Katedrą prowadzącą pracownię specjalizującą się w konserwacji dzieł sztuki wykonanych w materiałach pochodzenia organicznego. Studenci otrzymują dyplomy w jednej z dwóch specjalizacji, tj. konserwacji malarstwa lub rzeźby.

W skład Katedry wchodzi obecnie:

1. Pracownia Propedeutyki Konserwacji Malowideł Sztalugowych,
2. Pracownia Konserwacji Malowideł na Podobrazach Drewnianych (kierownik prof. Z. Medwecka),
3. Pracownia Konserwacji Malowideł Sztalugowych na

1. „Chrystus Zmartwychwstały”, II połowa XVI w., przekształcony na *Ecce Homo* w XVII w., Zator, kościół parafialny: A — przed konserwacją, B — po konserwacji — przywrócenie pierwotnej treści rzeźby, rekonstrukcja ręki i dłoni w polimetakrylanie nie naśladowująca stylu rzeźby (praca dyplomowa 1964 r.)

1. „Christ Resurrected”, 2nd half of the 16th cent., transformed into *Ecce Homo* in the 17th cent., Zator, parish church: A — before conservation, B — after conservation — restoration of the original content of the sculpture, reconstruction of arm and hand in polymethacrylate not imitating style of sculpture (student thesis 1964)

Podobraziach Płóciennych (kierownik doc. Małgorzata Schuster-Gawłowska),

4. Pracownia Propedeutyki Konserwacji Rzeźb Drewnianych Polichromowanych,

5. Pracownia Konserwacji Rzeźb Drewnianych Polichromowanych (kierownik doc. Marian Paciorek).

Mając na względzie, że pracownice konserwatorskie muzealne i państwowe miały i mają charakter usługowy, Katedra spełnia w dużej mierze rolę instytutu doświadczalnego. Dysponuje własną kadrą, aparaturą, laboratoriami i usługowymi pracownikami Wydziału oraz nawiązuje współpracę z wieloma instytucjami poza uczelnią. Aby spełnić to zadanie (mimo ciągłej rotacji młodszych pracowników, ogromnej ciasnoty lokalowej — niezmienniej od 40 lat oraz trudności finansowych) podejmuje prace badawcze i zadania o charakterze technicznym. Aby wpływać na rozwój wiedzy i sztuki konserwacji i nadążać za standardem światowym, wyposażenie pracowni jest stale wzbogacane. Liczba pracowników naukowych i pomocniczych wynosiła w roku 1950—2, a w 1990—9. Katedra udziela konsultacji praktykującym konserwatorom. Coroczne ekspozycje prac studyjnych i niektórych dyplomowych cieszą się dużym zainteresowaniem odwiedzających i inspirują do wprowadzania we własnej pracy metod i materiałów proponowanych przez Katedrę. Przedmiot pracy Katedry stanowią obrazy, ramy i rzeźby. Obiektów dostarczają:

— terenowe służby konserwatorskie, jeśli nie mają środków na ratowanie dzieł sztuki albo gdy obiekty wymagają bezzwłocznej interwencji konserwatora-plastyka,

— muzea, w których nie ma pracowni konserwatorskich lub istniejące nie mają możliwości wykonania określonych prac¹,

— właściciele prywatni pod warunkiem, że obiekt spełnia warunki programu dydaktycznego.

Prace badawcze, z natury rzeczy najbardziej pracochłonne i planowane na wiele lat, prowadzone są przez pracowników dydaktycznych. Stanowią niejednokrotnie główne lub poboczne tematy prac studyjnych i dyplomowych przez nich prowadzonych i konsultowanych.

Do 1989 r. 180 studentów wykonało prace dyplomowe², dotyczące konserwacji poszczególnych obrazów lub rzeźb. Zawierały one zwykle 3 zasadnicze części: 1) badawczą, archiwalną i laboratoryjną, 2) realizację konserwatorską i 3) opracowanie teoretyczne z zakresu historii sztuki, dotyczące obiektu.

Taki układ treści dyplomu pozwala na poszerzenie go o opracowanie wytypowanego problemu związanego z jego przedmiotem³.

Część prac dyplomowych zaprezentowano na wystawie dyplomów w 1964 r., a część w 1976 r. na wystawie konserwatorskiej⁴. Ponadto na corocznych wystawach na uczelni i wystawie *Dyplom roku* organizowanej przez Ministerstwo Kultury i Sztuki.

W okresie 40-lecia zmieniał się system dokumentacji. Początkowa jej forma była skromna, zależna od niewielkich możliwości pracowni fizycznej i chemicznej, fotograficznej oraz od dostępnej aparatury i materiałów. Przyjęto zasadę, że dokumentacja będzie jednolita we wszystkich pracowniach⁵. Dokumentacja prac studyjnych gromadzona jest w archiwach pracowni, natomiast dyplomowych i przewodów kwalifikacyjnych w Archiwum Wydziału. Wszystkie dokumentacje udostępniane są także osobom spoza uczelni.

Wartość merytoryczna tych dokumentacji jest nieoceniona, zwążywszy, że tylko znikomy procent prac jest publikowany.

¹ Są to terenowe służby konserwatorskie województw Polski południowej oraz 32 muzea, spośród których zawsze kontakty z Katedrą utrzymują: Muzea Narodowe w Krakowie i Wrocławiu, Zamek w Łańcutcie, okręgowe w Nowym Sączu, Przemyślu, Tarnowie, Górnośląskie w Bytomiu i Gliwicach, Diecezjalne w Opolu, Tarnowie, Katowicach, Przemyślu, Archeologiczne w Krakowie, Uniwersyteckie UJ i Galeria rodzimej ASP.

² W latach 1951-1989 pod kierunkiem prof. M. Słoneckiego powstały 24 prace dyplomowe, prof. J.E. Dutkiewicza — 43, prof. Z. Medweckiej — 90, doc. M. Schuster-Gawłowskiej — 11, adi. M. Paciorka — 12.

³ Cztery prace dyplomowe nie dotyczyły konkretnych zadań konserwatorskich, lecz: zwalczania metodą fizyczną owadów niszczących dzieła sztuki, technologii obrazów tzw. szkoły sądeckiej, technologii rzeźb średniowiecznych, zagadnień estetycznych w konserwacji. Nadto trzy dyplomy poszerzono o opracowania teoretyczne z dziedziny inwentaryzacji rzeźb, dzieł w Galerii Obrazów krakowskiej Akademii w XIX w.

⁴ *Wystawa prac studentów Studium Konserwacji Dzieł Sztuki ASP w Krakowie, w 15-lecie istnienia. Katalog*. Kraków 1964; *Dzieło sztuki w konserwacji*. Katalog wystawy. Rada Artystyczna Sekcji Konserwacji Związku Polskich Artystów Plastyków w Krakowie, Biuro Wystaw Artystycznych w Krakowie, Kraków 1976.

⁵ Z. Medwecka, *System dokumentacji prac konserwatorskich w pracowniach konserwatorskich Katedry Malarstwa Ształugowego i Rzeźby Drewnianej Polichromowanej Wydziału Konserwacji Dzieł Sztuki Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie*. W: *Dokumentacja konserwatorstwa zabytków ruchomych*. BMOiZ, seria B, t. XXXIV, Warszawa 1973, s. 46.

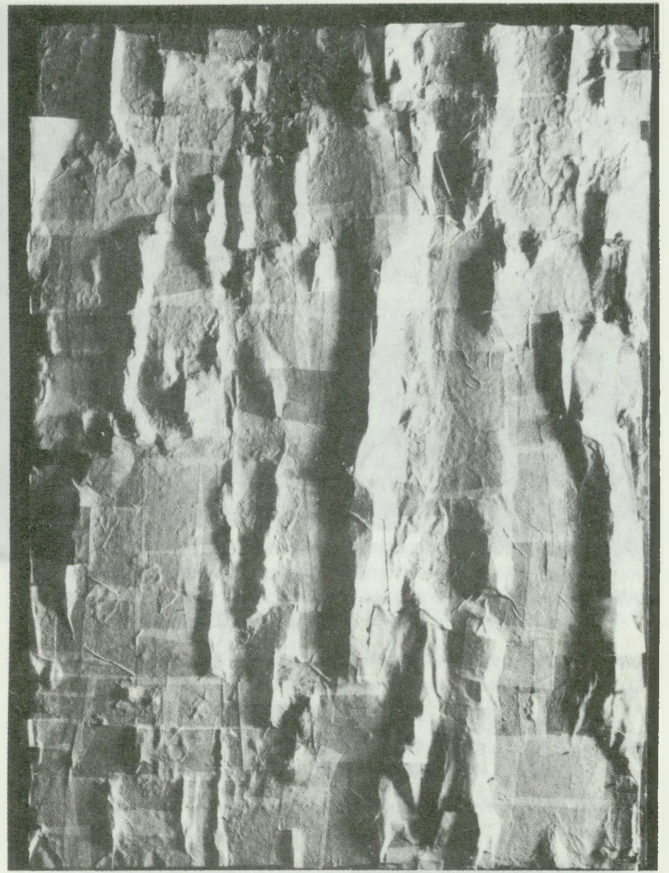
Realizacja zadań Katedry zarysowany już na początku lat pięćdziesiątych była i jest uzależniona od stanu i rozwoju pracowni własnych, usługowych i od możliwości korzystania z laboratoriów poza uczelnią. W związku z tym przyjęto cztery ogólne kierunki działania (w odniesieniu zarówno do obrazów, jak i rzeźb): 1) rozwój warsztatu konserwatorskiego, 2) konserwacja techniczna, 3) konserwacja estetyczna, 4) identyfikacja dzieł sztuki. Efektów działań w każdym z kierunków nie można stwierdzić bez omówienia 40-letniej historii Katedry w aspekcie rozwoju światowej konserwacji oraz wprowadzania i opracowywania własnych inicjatyw.

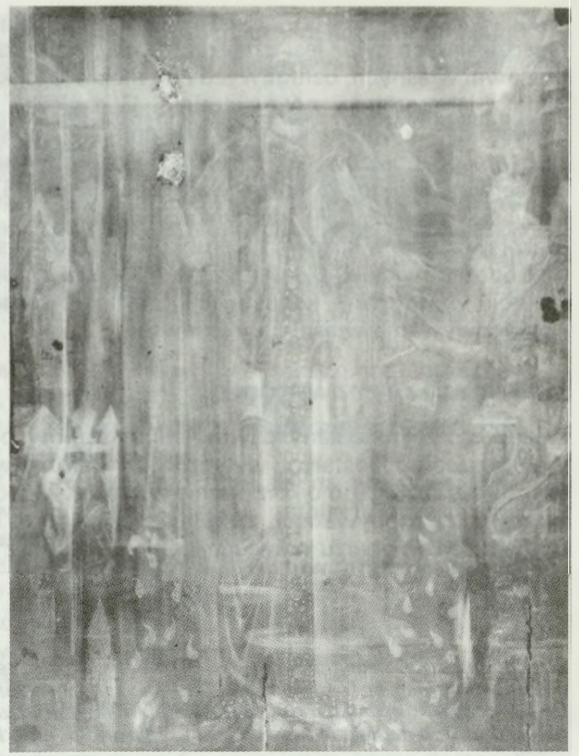
Warsztat konserwatorski

Zakładając, że materialny rozwój Katedry stanowi podstawę dla trzech pozostałych wytyczonych kierunków działań, usilnie zabiegano o korzystanie w czasie zajęć dydaktycznych ze zdobywanych z trudem przyrządów. Pierwszych oględzin obrazu w świetle lampy rtęciowej z filtrem

2. „Madonna z Dzieciątkiem”, XV w. (?), szkoła włoska, tempera, drewno, Łomnica, kościół parafialny: A — po zabezpieczeniu lica, B — w czasie konserwacji po przeniesieniu malowidła z zaprawą na podłoże z metapleksu, uzupełnieniu zaprawy, C — po konserwacji

2. “Madonna with Child”, 15th cent. (?), Italian school, tempera on wood, Łomnica parish church: A — after preservation of face, B — during conservation, after transferring painting, C — after conservation

3. „Ostatnia Wieczerza”; XIX w., olej, drewno, malowidło zakrywa wcześniejsze przedstawienie św. Paraskewia Tyronouska, I połowa XV w., tempera, drewno, Solina, Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku: A — przed konserwacją — rozwarstwieniem malowideł, B — rentgenogram ujawniający malowidło św. Paraskewia, C — lewa strona: część odsłoniętego malowidła św. Paraskewia i zdejmowanego z przedstawieniem „Ostatniej Wieczerzy” — prawa strona, D — św. Paraskewia po odsłonięciu spod rozwarstwionego malowidła „Ostatnia Wieczerza” (praca dyplomowa 1983 r.)

3. „The Last Supper”, 19th cent, oil on wood, painting covers earlier representations of St. Paraskev Tyrnousk, last half of 16th cent., tempera on wood, Solina, Museum of Folk Architecture in Sanok, A — before conservation-separation of layers of paintings, B — X-ray photograph revealing painting of St. Paraskev, C — left side: part of uncovered painting of St. Paraskev and taken down painting of the Last Supper right side, D — St. Paraskev after uncovering from separated painting of the Last Supper (student thesis 1983)

Wood'a dokonano w 1952 r.⁶ Pierwszy rentgenogram wykonano poza uczelnią w 1956 r., w uczelni — w 1962 r., fotografie w świetle UV w 1961 r., IR — w 1962 r., S — w 1968 r.

Pracownię usługową chemii stosowanej utworzono w 1952 r. (mgr Maria Wejman), poszerzono w 1961 r. (mgr Roman Biliński), a fizyki stosowanej zorganizowano w 1961 r. (dr Maria Ligęza).

Utworzony w 1968 r. Zakład Fizyki i Chemii Stosowanej od 1989 r. jest samodzielny organizacyjnie.

Po raz pierwszy w Polsce skonstruowano i wprowadzono w Katedrze w 1966 r. stół próżniowy ogrzewany⁷, a w 1985 r. nadstawkę niskociśnieniową⁸. Drugi stół próżniowy ogrzewany firmy G. Ney, RFN, otrzymano w 1983 r. jako dar UNESCO. Około 1965 r. uzyskano kautery⁹, w 1978 r. komorę próżniową, w 1981 r. komorę elastyczną¹⁰, w 1987 r. nagrzewnicę powietrzną¹¹.

Wobec trudności finansowych uczelni pracownicy Katedry przynoszą i oddają do użytkowania przez studentów własne, prywatne narzędzia i przyrządy, a nawet materiały. Niedostatek własnych pracowni spowodował konieczność korzystania z pracowni innych uczelni (Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie, Zakładu Mikrobiologii Akademii Rolniczej w Krakowie), zakładów przemysłowych (Instytutu Technologii Nafty, Samodzielnej Pracowni w Trzebini) czy nawet Szpitala Klinicznego w Katowicach-Ligocie¹². Dzięki uzyskaniu takich możliwości i utworzeniu pracowni opracowano w Katedrze: w 1954 r. zastosowanie pola elektrycznego szybkozmiennego do zwalczania owadów żerujących w drewnie i płótnie, w 1961 r. pomiarów odkształceń podobrazii drewnianych¹³, w 1964 r. pomiarów wilgotności drewna¹⁴, w 1976 r. usuwanie z drewna metalu metodą nagrzewania indukcyjnego¹⁵.

O znaczeniu, jakie w zabiegach konserwatorskich ma ich doskonalenie poprzez rozwiązania techniczne, świadczy podjęcie tego tematu jako pracy kwalifikacyjnej II stopnia¹⁶.

Konserwacja techniczna

Wybrane zagadnienia konserwacji technicznej dotyczyły zarówno malowideł, jak i rzeźby.

Drewno

1. Prace badawcze:

— rozmieszczenie impregnatu w drewnie (temat pracy kwalifikacyjnej I stopnia)¹⁷;

— właściwości stosowania wybranych środków impregnujących (praca kwalifikacyjna II stopnia)¹⁸.

2. Prace o charakterze technicznym:

— metody wprowadzania impregnatu do drewna: próżniowa w worku foliowym, hydrostatyczna, próżniowa w komorze, podciśnieniowa w komorze elastycznej;

— konstrukcyjne wzmocnianie podobrazia¹⁹ i rzeźby²⁰;

— powielanie formy rzeźby;

— rekonstrukcje rzeźby w tworzywie sztucznym;

— ruchoma rekonstrukcja fragmentu rzeźby nie związana na trwałe z jej bryłą²¹;

— stelaże nośne rzeźb²².

Płótno

1. Prace badawcze:

— konstrukcyjne wzmocnianie płótna obrazu (praca kwalifikacyjna I stopnia)²³.

2. Prace o charakterze technicznym:

— dublowanie na tkaniny²⁴ (praca kwalifikacyjna I stopnia)²⁵;

⁶ Lampę wypożyczył prof. M. Stonecki z PP Pracowni Konserwacji Zabytków w Krakowie i korzystano z niej do czasu zakupienia uczelnianej. Książka inwentarzowa Katedry, 1952, zapis 29.

⁷ M. Ligęza, *Stół próżniowy podgrzewany na Studium Konserwacji Dziel Sztuki ASP w Krakowie*. „Ochrona Zabytków” 1967, nr 3, s. 46.

⁸ Zob. artykuły A. Mitki w „Ochronie Zabytków” 1989, nr 1.

⁹ Wykonywane chałupniczo przez mgr Józefa Bolesławskiego.

¹⁰ Obie opracowane i zbudowane przez J. Paciorka, pierwsza z wanny, druga z żywicy syntetycznej zdobytej „na lewo”.

¹¹ A. Mitka, *Uniwersalna miniaturowa nagrzewnica powietrzna — budowa, sposób działania, zastosowanie w konserwacji dzieł sztuki. Nowa wersja kautera*. „Ochrona Zabytków” 1987, nr 2, s. 212.

¹² M. Paciorek, *Próba zastosowania rentgenowskiej tomografii komputerowej do badania rozmieszczenia i udziału tworzywa w drewnie lipowym impregnowanym próżniowo, wybranymi tworzywami termoplastycznymi*. Kraków 1982. Archiwum Wydziału Konserwacji Dziel Sztuki w Krakowie, maszynopis.

¹³ J. Bolesławski, *Metrologia laboratoryjna w konserwacji zabytków. Pomiar odkształceń podobrazii drewnianych*. „Ochrona Zabytków” 1961, nr 3-4, s. 93.

¹⁴ J. Bolesławski, *Badania i pomiary wilgotności podobrazii drewnianych*. „Ochrona Zabytków” 1962, nr 4, s. 38.

¹⁵ E. Charów, *Usuwanie części metalowych z drewnianych obiektów zabytkowych*. „Ochrona Zabytków” 1977, nr 3-4, s. 138.

¹⁶ A. Mitka, *Propozycja nowych i udoskonalonych technik i metod konserwatorskich*. —

¹⁷ M. Paciorek, *Próba zastosowania...*, op.cit.

¹⁸ M. Paciorek, *Badania czterech tworzyw termoplastycznych: Osolan K, Osolan KL, Vinacet R-50 (polioctan winylu) i Paraloid B72, pod kątem ich przydatności do strukturalnej impregnacji drewna*. —

¹⁹ D. Budziło-Skowron, *Zastosowanie parkietu drewniano-metalowego przy konserwacji obrazu sztalugowego na desce „Sacra Conversatione” z Raclawic koło Miechowa*. „Ochrona Zabytków” 1963, nr 3, s. 49; G. Zborowska, *Rekonstrukcja obrazu tablicowego z 96 części*. „Ochrona Zabytków” 1967, nr 3, s. 48; B. Bosowska, *Zastosowanie parkietu z plexiglasu i duraluminium przy konserwacji obrazu tablicowego „Trzech św. Janów” z Czulic*. „Ochrona Zabytków” 1965, nr 3, s. 41.

²⁰ I. Płuska, *Częściowe usunięcie zniszczonego drewna rzeźby polichromowanej i zastąpienie go skorupą z tworzywa sztucznego*. „Ochrona Zabytków” 1970, nr 2, s. 101.

²¹ M. Neczaj-Arendarska, *Konserwacja i ekspozycja plastyczna rzeźby Pieta II z Biecza*. Zeszyty Naukowe Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie, Kraków 1977, nr 10, s. 39.

²² M. Neczaj-Arendarska, *tamże*.

²³ J. Wyszyńska, *Konserwacja 14 malowideł sztalugowych o jednakowej budowie technologicznej z zastosowaniem, dla celów porównawczych, wytypowanych na drodze laboratoryjnej badań mas dublazowych do impregnacji lub dublażu płótna podobrazia*.

²⁴ K. Sieniawska-Lisowska, *Metoda dublowania obrazów na stole próżniowym, podgrzewanym*. Zeszyty Naukowe Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie, Kraków 1977 nr, 10, s. 25; M. Niesyt-Woźniakowa, *Zastosowanie welonu szklanego i szylonu stylonowego do dublowania obrazów*, *tamże*, s. 33.

²⁵ A. Mitka, *Ocena metody odwracalnego dublowania obrazów przy użyciu kleju Plextol D 360 firmy Rohm*. Kraków 1983, maszynopis w Archiwum Wydziału Konserwacji Dziel Sztuki ASP w Krakowie.

4. „Św. Stanisław z Piotrowinem”, XVI w., tempera, drewno, Szydłowiec, kościół parafialny: A — przed konserwacją, przemalowanie całej powierzchni XVIII/XIX w., B — po konserwacji (praca dyplomowa 1979 r.)

4. „St. Stanislaw with Piotrowin”, 16th cent. tempera, on wood, Szydłowiec, parish church: A — before conservation, painting over entire surface 18/19th cent., B — after conservation (student thesis 1979)

- dublowanie na sztywne płyty;
- konserwacja obrazów dwustronnie malowanych²⁶.

Malowidła

Prace badawcze o charakterze technicznym i techniczne:

- wymiana podobrazia — do nowatorskich metod zaliczono w 1958 r. zdjęcie warstwy malowidła z zaprawą z podobrazia drewnianego i osadzenie ich na płycie z polimetakrylanu, w 1976 r. tylko warstwy malowidła²⁷ oraz z zaprawą z rzeźby²⁸;
- rozdzielenie w 1976 r. dwóch różnych czasowo malowideł, leżących na sobie bezpośrednio, po raz pierwszy w Polsce, a drugi na świecie²⁹;
- rekonstrukcja fragmentów malowidła na ruchomych wkładkach nie związanych na stałe z podobrazem drewnianym;
- likwidacja spęcherzeń wywołanych wysoką temperaturą.

Konserwacja estetyczna

Zagadnienia te obejmują uzupełnianie i rekonstruowanie fragmentów malowideł i rzeźb, ich oprawę i ekspozycję. Każde dzieło sztuki musi być rozpatrywane indywidualnie, ale indywidualne rozwiązania mogą być rozważane i stosowane w podobnych wypadkach, jeżeli występują zbliżone wymagania i cele. Uzyskane efekty mogą służyć jako

materiał do analizy krytycznej, prześledzenia doktryn konserwatorskich postępowań preferowanych w latach 1950-1990.

Przykłady przyjętych w tym czasie różnych rozwiązań estetycznych, zgodnych z tendencją ukazania tylko autentyzmu lub kreowania nowego dzieła sztuki dawnej, występują zarówno w malarstwie, jak i rzeźbie.

²⁶ L. Ramza, *Uzupełnienie ubytków płótna w obrazie dwustronnie malowanym*. „Ochrona Zabytków” 1970, nr 2, s. 109; I. Czyżewska, *Zagadnienia uzupełnienia braków płótna w dwustronnie malowanym obrazie chorągwi kościelnej XIX-XXw., ze Zbiorów Galerii ASP w Krakowie*. W: *Konserwacja malowideł na tkaninach bez krosien*. Materiały z konferencji zorganizowanej przez ASP i Ośrodek Dokumentacji Zabytków w Warszawie, 9 IV 1984, ASP w Warszawie, Zeszyty Naukowe 1(12)1985, Warszawa 1985, s. 34.

²⁷ T. Bilecki, J. Kamykowski, *Zdejmowanie przemalowań olejnych z obrazów temperowych i osadzanie ich na nowym podłożu*. „Ochrona Zabytków” 1978, nr 3, s. 182.

²⁸ E. Charów, *Rozdzielenie warstw polichromii i zapraw na rzeźbie gotyckiej Aniol-Akolita*. „Ochrona Zabytków” 1978, nr 1, s. 56.

²⁹ T. Bilecki, J. Kamykowski, *Zdejmowanie przemalowań...*, op. cit.; E. Charów, *Rozdzielenie warstw...*, op. cit.

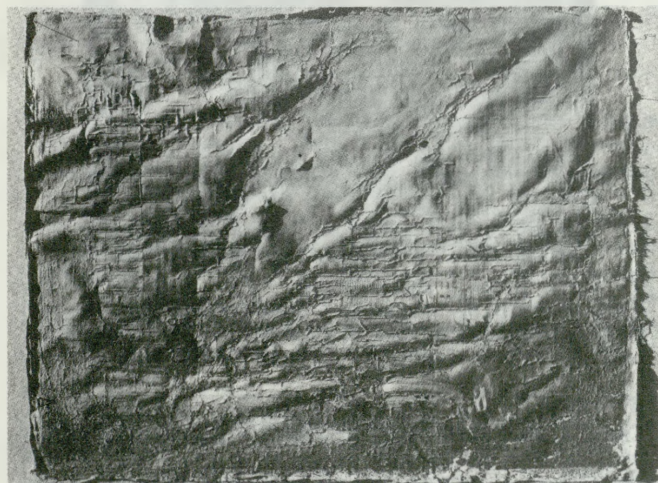

5. „Św. Barbara”, skrzydło tryptyku, awers, XVII w., tempera, drewno, Zdroże, kościół parafialny: A — przed konserwacją, B — po konserwacji (praca dyplomowa 1986 r.)

5. „St. Barbara”, wing of triptych, abverse, 17th cent., tempera on wood, Zdroże, parish church: A — before conservation, B — after conservation (student thesis 1986)

6. „Widok Wenecji”, ok. połowy XIX w., olej, płótno, pochodzenie nieznanne, Kraków, Muzeum Narodowe: A — przed konserwacją, B — w czasie konserwacji, C — po konserwacji

6. „View of Venice”, ca. mid- 19 th cent., oil on canvas, origin unknown, Cracow, National Museum: A — before conservation, B — during conservation, C — after conservation

Obrazy:

- uzupełnianie braków malowidła przy zastosowaniu zasady monochromatycznego scalenia barw wszystkich kolorów, bez wyodrębniania optycznego;
- uzupełnianie naśladowcze kolorami do oryginału wszystkich ubytków³⁰;
- pozostawianie całego destruktu;
- rekonstrukcje części braków malowidła,
- rekonstrukcje wszystkich ubytków.

Rzeźby:

- pozostawienie rzeźb bez uzupełnień;
  - rekonstrukcje wykonane w żywicach syntetycznych bez lub z wypełniaczem imitującym drewno³¹ lub z drewna;
  - naśladowczo do oryginału; do ekspozycji plastycznej stelaż z luster czy z surowego żelaza.
- Interwencje plastyczne rozumiane jako najważniejsze zagrożenie w pracy konserwatora, rozstrzygające zarówno o autentyzmie, jak i działaniu artystycznym dzieła sztuki, jako temat teoretyczny włączono do prac dyplomowych dopiero w 1983 r. Dopiero wówczas zgromadzono mate-

³⁰ M. Niedzielska, *Skrzydła tryptyku gotyckiego z Jurkowa*. „Ochrona Zabytków” 1959, nr 1, s. 49.

³¹ M. Neczaj - Arendarska, *Konserwacja i ekspozycja plastyczna...*, op. cit.

7. „Matka Boska z Dzieciątkiem”, I ćw. XV w., pochodzenie nieznane, Wrocław, Muzeum Diecezjalne: A — w trakcie konserwacji — usuwanie przemalowania, B — po konserwacji — rekonstrukcja w drzewie Dzieciątka i berła oraz trzymającej go ręki Matki Boskiej, sterczyn korony (praca dyplomowa 1987 r.)

7. “The Virgin Mary with Child”, 1st quarter of 15th cent., origin unknown, Wrocław, Diocesan Museum: A — during conservation — removal of repaintings, B — after conservation — reconstruction in wood of Child and sceptre and hand of the Virgin Mary holding it, pinnacle of crown (student thesis 1987)

8. „Matka Boska z Dzieciątkiem”, XV w., tempera, drewno, Kraków, kościół Św. Marka: A — przed konserwacją, B — rentgenogram ujawniający warstwy malowideł, C — w czasie konserwacji, po odkryciu malowidła z XV w. (praca dyplomowa 1980 r.)

8. “The Virgin Mary with Child”, 15th cent., tempera on wood, Cracow, Church of St. Mark: A — before conservation, B — X-ray photograph showing layers of paintings, C — during conservation, after uncovering of painting of the 15th cent. (student thesis 1980)

riały mogące stanowić przedmiot rozważań i uzyskano perspektywę czasową konieczną do obiektywnej oceny metod. Zastosowano również niekonwencjonalne rozwiązania nie ingerujące na trwałe w dzieło sztuki, a jedynie uczyniające je. Są to rekonstrukcje rysunkowe lub malarskie, uzupełnienia ubytków wykonane na przezroczystej folii zawieszanej na obrazie lub też stanowiące wyłącznie załącznik do dokumentacji³².

Tematem prac studyjnych i dyplomowych była również oprawa plastyczna obrazów i rzeźb oraz ekspozycja całości we wnętrzu.

Identyfikacja dzieł sztuki

Tylko konserwator ma możliwość bezpośredniego kontaktu z dziełem sztuki. Dzięki zawartym w nim informacjom może określić proces powstania dzieła.

Odczytaniu tego procesu, wnioskowaniu i właściwej jego interpretacji, poza źródłami archiwalnymi i przesłankami artystycznymi, służą badania laboratoryjne.

Stosowane w Katedrze metody identyfikacji malowideł sztalugowych i rzeźb drewnianych zapoczątkowały dwie prace dyplomowe. Pierwsza dotyczy technologii wybranej grupy o podobrazach drewnianych³³, druga — rzeźb średniowiecznych³⁴.

Każde dzieło sztuki będące przedmiotem pracy studyjnej czy dyplomowej rozpoznawane było i jest według możliwości badawczych Katedry. Są to zwykle badania metodami już rutynowymi: fizycznymi i chemicznymi. Poszerzeniu tych metod poświęcone zostały prace kwalifikacyjne: I stopnia w 1974 r.³⁵, II stopnia w 1985 r.³⁶.

W tej ostatniej — poza informacją o wykorzystaniu w identyfikacji dendrologii i znaków na odwrociach w malarstwie holenderskim i flamandzkim — autorka wprowadziła nową, cenną metodę plastyczną bezpośrednich porównań kompozycji malowidła³⁷ i stosowanie antropologii do rozpoznania portretowanych postaci³⁸. Podsumowując działalność Katedry w ciągu 40 lat jej istnienia i funkcjonowania, stwierdzić należy, że w wyniku pracy jej studentów i pracowników uratowano przed zniszczeniem imponującą liczbę — 660 obrazów i 155 rzeźb

Efektom działania Katedry jest również przywrócenie dla kultury wartościowych, nieraz bardzo wysokiej rangi artystycznej, historycznej czy kulturowej, częściowo tylko lub całkiem nieznanym nauce dzieł. Dorobek ten stanowi niewymierną wartość materialną wykonanej pracy.

prof. Zofia Medwecka
ASP-Kraków

³² M. Kalicińska, *Obraz Św. Katarzyny z Cięciny — rozpoznanie ikonograficzne i technologiczne nawarstwień*. „Ochrona Zabytków” 1970, nr 4, s. 285.

³³ J. Nykiel, *Budowa technologiczna obrazów na desce tzw. szkoły sądeckiej z lat 1420-1460*. „Ochrona Zabytków” 1962, nr 4, s. 6.

³⁴ M. Sigmund, *Badania dendrologiczne drewna używanego w rzeźbach średniowiecznych na terenie Małopolski*. „Ochrona Zabytków” 1968, nr 4, s. 8.

³⁵ M. Schuster-Gawłowska, *Próba przypisania B.P. Rubensowi autorstwa portretu Elżbiety Burbońskiej ze zbiorów prywatnych w Krakowie*. Archiwum Wydziału Konserwacji Dzieł Sztuki ASP w Krakowie, maszynopis; ta sama, *Próba przypisania Rubensowi autorstwa portretu Elżbiety de Bourbon ze zbiorów prywatnych w Krakowie*. W: *Rubens-Polska-Niderlandy*. Łódź 1978, s. 98.

³⁶ M. Schuster-Gawłowska, *Wybrane metody identyfikacji obrazów sztalugowych w pracy konserwatora*. Kraków 1985, Archiwum Wydziału Konserwacji Dzieł Sztuki ASP w Krakowie, maszynopis.

³⁷ M. Schuster-Gawłowska, *Marques de corporations, poinçon d'atelier et autres marques apposées sur les supports de bois des tableaux et des retables sculptés flamands (conservés dans les collections polonaises)*. Jaarboek. Koninklijk Museum voor Schone Kunsten, Antwerpen 1989 (w druku).

³⁸ M. Schuster-Gawłowska, *Konserwacja obrazu z przedstawieniem „Matki Boskiej z Dzieciątkiem” typu „Piekarskiego” z Pustelnika*. „Ochrona Zabytków” 1986, nr 3, s. 178; ta sama, *Obraz z przedstawieniem Matki Boskiej z Dzieciątkiem z Pustelnika w woj. siedleckim*. „Wiadomości Archidiecezjalne” Warszawa 1986, nr 6-9, s. 213; ta sama, *Remarques du restaurateur sur les marques apposées sur les supports de bois tableaux flamands*. *Conservation, restauration des biens culturels*. Paris 1989, s. 49.

INSTITUTE OF CONSERVATION OF EASEL PAINTINGS AND POLYCHROMED WOOD SCULPTURE

The Institute of Conservation of Easel Paintings and Polychrome Wood Sculpture was established in 1950, following the merging of the College of Art and the Academy of Fine Arts in Cracow, training students in the conservation of painting or sculpture. It consists of 5 laboratories headed by Prof. Zofia Medwecka, docent (assistant professor) Małgorzata Schuster-Gawłowska, docent Marian Paciorek. Considering that the existing museum and state conservation laboratories are of a servicing nature, the Institute largely functions as an experimental unit. The staff has numbered from 2 persons at the beginning of its existence to 9 persons today.

The Institute deals with paintings, frames and sculpture. These are supplied by the regional conservation services, museums, or private owners.

Research work is undertaken by the staff and some problems become a part of the tasks of studies or theses. The latter, with the

exception of a few, deal with specific historical objects and usually consist of three parts: research, execution and theoretical, in the field of art history the thesis dwells on. The documentation system is the same for all laboratories. The documentation is in their archives and documentation of the theses is in the Department Archives. The lines of activity of the Institute have emerged already at the beginning of its existence. They are: 1) the development of the conservation workshop, 2) problems of technical conservation, 3) aesthetic problems in conservation, 4) identification of works of art.

As the Institute developed, its apparatus and equipment resources grew. In 1966 the first heated vacuum table in Poland was built and in 1983 a low-pressure addition. From 1952 there was an applied chemistry laboratory at the Institute and from 1961 an applied physics laboratory, in time forming the Applied Physics and Chemistry Division, a part of the Institute until 1989. The

shortages of laboratories at the Institute are compensated by the possibilities of cooperation with the laboratories of other schools of higher education, industry and even hospitals. This makes it possible to undertake problems with the use of otherwise inaccessible apparatus.

Problems of technical conservation concern wood, its impregnation, methods of introduction and checking penetration depth, the construction strengthening of the underside of paintings, the use of materials other than wood in the reconstruction of sculptures, designs of carrying racks; movable reconstruction not bound permanently with the painting; canvas: its construction strengthening, duplication on fabrics and on stiff plates of paintings painted on two sides; paintings: replacement of wooden underside with stiff metapleks plates; in 1976, for the first time in Poland (and for the second time in the world), two layers of paint were separated, the top surface layer being transferred to a new underside, this subject is being developed further; reconstruction on movable inserts not permanently connected with the painting; The fact that the Institute is a part of an art school means that in didactic work, the greatest emphasis is placed on aesthetic

problems that determine the authenticity and impact of a work of art. These have been resolved and discussed at the Institute for 40 years, represented by examples. These examples can be surveyed as regards their changes of artistic assumptions in conservation. This is material used for studies of the topic.

Since only a conservator is able to have direct contact with the matter of a work of art during his work, investigations are directed towards new methods that make it possible to identify a work of art on the basis of analysis of the creative process. Apart from routine chemical and physical examinations, a new method has been developed: direct comparison of the composition of paintings, the use of anthropology to recognize individuals in portraits. Moreover, a catalogue has been made of the signs on the reverse sides of boards in Dutch and Flemish paintings of the Polish collections.

Thanks to the work of the students and staff of the Institute, in 40 years 660 paintings and 155 sculptures have been saved. Another effect is restoring to culture valuable works partly or entirely unknown to science and at times of high artistic, historic or cultural rank.

JÓZEF NYKIEL

KATEDRA TECHNOLOGII I TECHNIK KONSERWATORSKICH DZIEŁ SZTUKI¹

Początki systematycznego nauczania technologii i technik konserwatorskich w krakowskiej Akademii Sztuk Pięknych sięgają roku 1919, kiedy to ustanowiono docenturę z chemii malarskiej, prowadzoną przez Tadeusza Estreichera². Od 1921 r. zajęcia z technik malarstwa sztalugowego zaczął również prowadzić artysta malarz Jan Hopliński, który po 1925 r. był jedynym wykładowcą tego przedmiotu.

Począwszy od roku akademickiego 1935/1936 Jan Hopliński, który jako pierwszy w Polsce uzyskał habilitację z zakresu technologii malarskiej, wykładał w nowo powstałym Zakładzie Technologii i Technik Malarskich ASP. Po wyzwoleniu ponownie wznowia działalność kierowaną przez niego Zakład, później Katedra Technologii i Technik Malarskich³.

Zgodnie z projektem organizacji ASP (1949) składała się ona z trzech pracowni: a) technologii malarskiej, b) technik specjalnych i konserwacji, c) technologii.

Po połączeniu w 1950 r. Państwowej Wyższej Szkoły Sztuk Plastycznych i Akademii Sztuk Pięknych Katedra Technologii miała wchodzić w skład Wydziału Konserwacji Dzieł Sztuki Akademii Sztuk Plastycznych. W ówczesnym projekcie siatki godzin Wydziału Konserwacji dla technologii i technik przewidywano tygodniowo: dla II roku — 3 godz. technologii i 4 godz. technik, natomiast dla III, IV i V roku — po 4 godz. technologii i 4 godz. technik.

We wrześniu 1950 r. senat ASP ustalił strukturę uczelni, w której Katedra Technologii Ogólnej z Zakładem Technologii Ogólnej tworzyła jednostkę organizacyjną Wydziału

¹ Na podstawie prac: W. Ślesiński, *Z dziejów nauczania technologii i technik malarskich*. „Ochrona Zabytków” 1965, nr 3, s. 35; tenże, *Nauczanie technologii i technik malarskich w Krakowskiej Akademii Sztuk Pięknych*. Zeszyty Naukowe ASP w Krakowie nr 2, s. 41.

² W celu ukazania ciągłości dziejów nauczania technologii i technik konserwatorskich w krakowskiej Akademii Sztuk Pięknych ważniejsze daty i wydarzenia do 1969 r. zostaną zasygnalizowane, zaś od 1969 r. do chwili obecnej przedstawione bardziej szczegółowo.

³ W. Ślesiński, *Nauczanie technologii...*, op. cit. Program technologii i technik malarskich z tego okresu składał się z trzech działów: I. Technologii malarskiej, tj. wykładów obejmujących przegląd surowców i tworzyw używanych w procesie malarskim wraz z praktycznym ich stosowaniem — przewidziane dla studentów III roku. II. Techniki malarskie, ich rozwój historyczny i praktyczne próby w malarstwie sztalugowym i ściennym — przewidziane dla studentów IV roku. III. Techniki specjalne obejmujące praktyczne zapoznanie się z pewnymi działami malarskimi, tj. np. vitrochromia, enkaustyka, miniatura i techniki temperowe w malarstwie sztalugowym, stiuk i mozaika w malarstwie sztalugowym i ściennym, fresk i *sgraffito* w malarstwie ściennym, konserwacja malowidła — przewidziane jako specjalizacja dla dwóch ostatnich lat studiów.